

ORIMATTILA PENNALA

Pennalan itäosien osayleiskaava-alueen inventointi sekä suunnitellun kevyen liikenteen väylän alueen prospektointi

Teemu Tiainen & Hannu Takala

Lahden kaupunginmuseo / Päijät-Hämeen maakuntamuseo 2012

JOHDANTO

Kuva 1. Peruskarttaote tutkimusalueen sijainnista. Pohjakartta: Maanmittauslaitos 2012.

Orimattilan kaupunki käynnisti Pennalan osayleiskaava-alueen itäosan kaavamuutostyön talvella 2012. Samaan aikaan laadittiin suunnitelmat Pennalantien viereen sijoittuvan kevyen liikenteen väylän rakentamisesta Lahden Ämmälän ja Orimattilan Pennalan välille.

Pennalan kylän asutushistoria ulottuu pitkälle esihistoriaan, aivan jääkaudenjälkeisen ajan lopulle. Alueen vanhimmat muinaisjäännökset ovat yli 10 000 vuotta vanhoja ja kaikki tunnetut esihistorialliset kohteet ovat keskittyneet nykyisen Rengonjoen varrelle, niin sanotun Pennalan muinaisjärven ympärille. Historian lähteistä tiedetään, että Pennalan kylä on ollut asuttu viimeistään 1500-luvulla. Tuolloin asutus on keskittynyt nykyisten Pennalan- ja Lankilanteiden risteysalueelle. Paikalla on edelleen useita kulttuurihistoriallisesti arvokkaita rakennuksia kuten seuratalo ja vanha muuntaja sekä maatalojen

pihapiirejä. Itse asiassa keskeisin osa koko osayleiskaavan muutosalueesta on luokiteltu maakunnallisesti arvokkaaksi maisema-alueeksi.

Pennalan ja Ämmälän kylien välillä on tehty runsaasti arkeologisia inventointeja, koekaivauksia ja kaivauksia 2000-luvun alusta lähtien, mutta ne ovat keskittyneet lähes yksinomaan esihistoriallisiin kohteisiin. Vuosina 2000–2003 Lahden kaupunginmuseon tutkimushankkeissa selvitettiin myös Porvoonjokilaakson historiallisen ajan muinaisjäännöksiä, mutta selvitykseen ei liittynyt kenttätöitä Pennalassa. Maaseudun asutushistorialliset kohteet ovat nykyisin myös Muinaismuistolain (295/1963) suojelemia muinaisjäännöksiä, joiden tunnistamisesta, suojelusta ja huomioonottamisesta kaavoituksessa on ilmestynyt Museoviraston erillisohjeet vuonna 2009.

Yllä mainittujen seikkojen perusteella Lahden kaupunginmuseo totesi lausunnoissaan 24.2.2012 Orimattilan kaupungille ja Uudenmaan elykeskukselle, että ennen osayleiskaavan muutostyön valmistumista ja kevyen liikenteen väylän rakentamisen aloittamista on Pennalan kyläkeskuksen alueella teetettävä arkeologinen inventointi. Selvitysalueeksi määriteltiin kevyen liikenteen väylän osalta Ramboll Oy:n suunnitelmakartoille piirretty Rannanraitin ja Lahdentien välinen osuus. Kaavainventoinnin osalta inventointialueeksi määriteltiin ohjeellisesti Pennalantien ja Lankilantien risteysalue ja edelleen Pennalantien itäpuoliset peltoalueet.

Maakuntamuseon lausunnoissa todettiin, että arkeologisessa inventoinnissa on keskityttävä historiallisen ajan muinaisjäännöksiin. Inventoinnin tarkoituksena on paikantaa modernilta maankäytöltä mahdollisesti säästyneitä kiinteitä historiallisen ajan asutuskerrostumia ja rajata niiden esiintymisalueet. Mikäli muinaismuistolailla suojeltavia kohteita löytyy, on ne inventoinnin jälkeen merkittävä tekeillä olevan kaavan karttoihin, ja mikäli jäänteitä löytyisi suunnitteilla olevan pyörätien linjalta, on ne tarpeen vaatiessa tutkittava pelastuskaivauksin ennen rakennustöiden alkamista. Molempien hankkeiden arkeologiset inventoinnit tilattiin Lahden kaupunginmuseolta 31.8.2012.

KENTTÄTYÖT

Pennalan alueen arkeologiset kenttätyöt toteutettiin 10.-12.9.2012. Kenttätöihin osallistuivat kaupunginmuseon projektitutkijat HuK Teemu Tiainen ja HuK Anne-Mari Liira. Kenttätöiden valvojana toimi Lahden kaupunginmuseon tutkimuspäällikkö dos. Hannu Takala, joka osallistui myös kenttätöihin ensimmäisenä kenttätyöpäivänä. Lisäksi kenttätöihin osallistui 12.9.2012 museon projektitutkija FM Sami Raninen.

Alueen inventointi suunniteltiin isojakoon liittyvien tiluskarttojen pohjalta. Kartta on laadittu Pennalan alueelta vuonna 1782. Mielenkiintoisimmiksi kohteiksi tiluskartan asemoinnin perusteella muodostuivat nykyisin peruskartalla näkyvät Seppälän, Kummilan ja Vappulan tilojen paikat. Mainittujen tilojen kohdalle on jo tiluskartoissa merkattu talot Sulku, Uotila ja Knapila. Vanhojen karttojen asemointiin saattaa liittyä useiden metrien virhemarginaali, mikä otettiin huomioon alueita tarkastaessa. Tiluskartan on asemoinut Lahden kaupunginmuseolla Hilla Tarjanne vuonna 2001. Asemointeja tarkennettiin yksityiskohtaisemmiksi Tarjanteen asemointien pohjalta.

Koekuopat kaivettiin pääsääntöisesti lapiolla 50 x 50 cm kokoisiksi. Kaivattu maa-aines käytiin tarkasti läpi lastalla ennen kuopan täyttämistä. Maakairaukseen käytettiin geologin T-piikkikairaa, jonka avulla maakerroksien paksuudet saatiin nopeasti selville. Alueella ei päästy tekemään pintapöimintää muualla kuin Loukkaanmäen sorakuopan läheisyydessä, koska alueen pellot olivat vielä kyntämättä. Kenttätöiden aikana otetut digitaalikuvat ovat printattuina tähän raporttiin.

Asuintontit

Sulun asuintontti asemoituu pääosin osoitteessa Lankilantie 10 olevan tontin alueelle (katso karttaliite). Asemointi rajaa asuintonttia muutamia metrejä myös Lankilantien eteläpuolelle, jossa se yltää lännessä aina Pennalantiehen saakka.

On oletettavaa, että suurin osa vanhasta asuintontista on tuhoutunut nykyisen rakennuskannan sekä tierakentamisen tieltä.

Lankilantien eteläpuolelle, puituun viljapeltoon, tehtiin lapiolla muutamia koekuoppia. Tehtyjen kuoppien perusteella ei alueelta löytynyt mitään kiinteään muinaisjäännöksen viittaavaa. Sekoittunut peltomultakerroksen paksuus vaihteli 35-45 cm:n välillä, minkä jälkeen koepistoista vastaan tuli pohjamaaksi tulkittu vaalean harmaa hiekkainen savi. Peltomultakerroksesta löytyi satunnaisia tiilen kappaleita sekä muovirooskaa.

Kuva 2. Lankilantien eteläpuolta. Sulun asuintontti yltää asemoinnin mukaan nykyisin viljellylle pellolle saakka. Asuintontin pellonpuoleiseen reunaan tehtiin inventoinnin yhteydessä koepistoja. Kuvattu länsiluoteeseen. Kuva: Teemu Tiainen (TT).

Uotilan ja Knapilan asuintonttien asemoinnit (katso karttaliite) nykykartan päälle osoittavat, että vanhat asuintontit sijoittuvat kokonaisuudessaan myöhemmin rakennettujen tonttien alueelle. Näille tonteille ei tehty koepistoja, vaan ne tyydyttiin tarkastamaan silmämääräisesti. Uotilan ja Knapilan tonttien kohdalla, samoin kuin Sulun tontilla, ei ole poissuljettua että niiden nykyrakentamiselta välttyneiden alueiden kohdalla olisi säilynyt jäänteitä 1700-luvun tai jopa sitä vanhemmasta asutuksesta.

Museovirastossa valmistellaan kaava-ohjetta, jossa vanhojen kylänpaikkojen ja asuintonttien kaavamerkintöjä selvennetään. Lähtökohtana kaavaohjeessa pidetään sitä, että edelleen asutuilla kylätonteilla vallitseva maankäyttö on sallittua. Muinaisjäännösstatuksen saavat vain autioituneet kylänpaikat tai esimerkiksi vanhojen kylänmäkien rakentamattomat puolet. Nykyisin asutut vanhat kylänpaikat ovat kuitenkin kulttuuriperintökohteita, jotka merkataan muinaisjäännösrekistereihin luokkaan *muut kohteet* (aiemmin rauhoitusluokka III).

Vanhat tielinjat

Isojaon aikaisiin tiluskarttoihin on merkattu tielinjat, jotka myös asemoitiin nykykartan päälle (katso karttaliite). Pennalan alueella on kaksi aluetta, joissa asemoinnin perusteella vanha tielinja olisi voinut säilyä myöhemmältä maankäytöltä.

Ensimmäinen alue, jossa tie on kulkenut vuoden 1782 kartan mukaan, sijoittuu Rannanraitin ja Tiilentien väliin. Nykyisen peruskartan mukaan näitä kahta tietä yhdistävä, noin parinsadan metrin mittainen, kaistale kulkee pellon ja metsän rajaa pitkin. Vanhan tien linjalla menee nykyään hiekkapäällysteinen kevyen liikenteen väylä, jonka vierellä kulkee maakaasuputki. On erittäin todennäköistä, että paikalla ei ole säilynyt kerrostumia vanhasta tiestä.

Toinen vanhan tien linjaus yhdistää nykyiset Lastikanmäen ja Lähteenmäentien risteyksen Lankilantien ja Pennalantien risteykseen.

Kuva 3. Vanhan tien paikka. Tie sijoittuu nykyisten Pennalantien ja Lankilantien sekä Lastikanmäen ja Lähteenmäentien risteyksien välille. Kuvattu koilliseen. Kuva: TT.

Näiden kahden risteysalueen väliin jää moderni puistoalue sekä kuvassa 3 näkyvä niitty ja pelto. Niityn ja pellon kohdalla saattaa olla säilyneitä kerrostumia, jotka liittyvät paikalla kulkeneeseen vanhaan tiehen.

Muinaismuistolain (295/1963) mukaan kiinteä muinaisjäännös on ”*muinainen huomattava kulkutie*”. Historiallisen ajan kiinteät muinaisjäännökset – oppaan mukaan edellä tarkoitettulla huomattavuudella viitataan ”*tien merkittävyyteen sen historiallisessa ja maantieteellisessä kontekstissa eikä niinkään sen entiseen tai nykyiseen ulkoasuun tai rakenteisiin*”. Pennalan kylän alueella mahdollisesti säilynyt vanha tielinja ei ole kiinteä muinaisjäännös tai muutoin suojeltava kohde.

Loukkaanmäki

Loukkaanmäen pohjoislaidalla on hiekanottopaikka, joka on edelleen käytössä (kuva 4). Hiekkakuopan reunat inventoitiin huolellisesti (katso karttaliite), koska siellä maanpinta oli rikkonainen pitkältä alueelta, mitä se ei ollut koko muulla

inventointialueella. Kuopan reunoilta ei havaittu mitään muinaisjäännöksiin viittaavaa.

Kuva 4. Loukkaanmäen pohjoislaidan hiekanottopaikka. Kuvattu pohjoiseen. Kuva: TT.

Loukkaanmäen pohjoispuolelle avautuvalle peltoterassille (kannen kuva) tehtiin inventoinnin yhteydessä useita koepistoja. Maannos oli miltei homogeeninen kaikissa tehdyissä koepistoissa: peltokerroksen jälkeen 25-30 cm syvyydessä esiin tuli hiekkainen hiesu. Peltokerroksista ja hiesusta ei löytynyt todisteita muinaisesta ihmistoiminnasta.

Tyrämäen kivirakenteet

Lankilantien eteläpuolista peltoa tarkastettaessa paikalle osunut informantti kertoi Pennalan kylän koillispuolella sijaitsevalla Tyrämäellä olevan kivirakenteita, jotka liittyvät vuoden 1918 tapahtumiin. Paikalla on hänen mukaansa saksalaisten rakentamia kivivarustuksia.

Tyrämäen kaakkoislaidalla havaittiin noin 80 metriä pitkä kiviaita (katso karttaliite). Kiviaita muodostuu kahdesta sivusta, jotka liittyvät toisiinsa miltei suorassa kulmassa rakenteen lounaiskulmassa (kulman ETRS-TM35FIN - tasokoordinaatit 6752337.0, 430537.0).

Kuvat 5 ja 6. Vasemmalla kiviaidan etelälaitaa. Kuvattu itäkoilliseen. Oikealla kiviaidan länsilaitaa. Kuvattu pohjoiseen. Kuvat: Anne-Mari Liira (AML).

Kiviaita rajaa hieman muusta maastosta tasaisempaa aluetta. Alueen pohjoislaidassa on ränsistynyt lautamaja. Lautamajan ja kiviaidan väliin jää tasattu ja kivillä pengerretty pieni piha-alue.

Kuva 7. Kiviaidan rajaaman alueen pohjoislaidalla sijaitseva lautamökki sekä siihen liittyvä tasattu ja kivetty etupiha. Kuvattu luoteeseen. Kuva: AML

Kiviaidan itäpuolella sijaitseva Mäkelän Puusepänthehtaan alueella tavattu toinen paikallinen informantti kertoi kivirakenteiden todennäköisemmän alkuperän. Hänen mukaansa lähellä sijaitsevan Ylistalon tilan vanhin poika olisi rakentanut lautavajan ja siihen liittyvät pihan ja kiviaidan perheelleen kesäpaikaksi 1950/1960-luvulla.

Kivirakenteiden muoto ja sijainti eivät vastaa tunnettuja, vuoden 1918 tapahtumiin liittyviä, sotilastarkoituksiin tehtyjä rakenteita. Alueella havaittu kiviaita sekä tasattu ja kivetty, lautamajaan liittyvä, piha-alue on rakennettu mitä ilmeisimmin vuoden 1950 jälkeen.

Kevyen liikenteen väylä

Suunniteltu kevyen liikenteen väylän alue tarkastettiin maastossa kävelemällä alue läpi sekä tekemällä alueelle koepistoja arkeologisesti kiinnostaviin kohtiin (katso karttaliite). Alue rajautui Ramboll Oy:n suunnitelmakarttojen perusteella lännessä Lahdentiehen ja idässä Rannanraittiin. Lisäksi suunnitellun kevyen liikenteen väylän alue tarkastettiin maastossa Rannanraitin pohjoispuolelle jatkuvan peltoaukean osalta.

Kuva 8. Suunnitellun kevyen liikenteen väylän alue Rannanraitin pohjoispuolella, Pennalantien länsilaidalla. Kyseisellä peltoalueella ei tavattu merkkejä varhaisemmasta ihmistoiminnasta. Kuvattu pohjoiseen. Kuva: TT.

Mahdolliset historiallisen ajan muinaisjäännökset keskittyvät vanhan kartta-aineiston perusteella Pennalan kyläkeskuksen kohdalle, Pennalan- ja Lankilantien risteysalueella sekä sen itäpuolella. Kevyen liikenteen väylän suunnitelma-alue sijoittuu kyläkeskuksen kohdalla käytännössä kokonaan alueelle, jossa on tapahtunut maanrakennustöitä 1900-luvulla (kuvat 8-10). On epätodennäköistä, että Pennalan kyläkeskuksen kohdalle suunnitellun kevyen liikenteen väylän alueella on säilynyt jäänteitä 1700-luvun tai sitä vanhemmasta asutuksesta.

Kuvat 8 (ylin), 9 (alhaalla vasemmalla), ja 10 (alhaalla oikealla). Kuva 8: Pennalan- ja Lankilantien risteysalue. Kuvattu pohjoisluoteeseen. Kuva 9: Pennalantietä etelään. Suunniteltu kevyen

liikenteen väylä kulkee kuvan etualalla olevalla asfalttialueella. Kuva 10: Suunniteltu väylä Rannanraitin kohdalla. Kevyen liikenteen väylä tulee suunnitelman mukaan tien takana näkyvän puu/pensasaidan kohdalle. Kuvattu etelään. Kuvat: AML.

Kevyen liikenteen väylän suunnitelman mukaan väylä kulkee Lahdentien ja Lähteenmäentien välisen osuuden Pennalantien etelä- ja itäpuolella. Kyseinen alue on peltoa. Pellolle tehtiin useita koepistoja sekä maakairauksia inventoinnin yhteydessä. Tarkasta seulonnasta huolimatta pellolta ei löytynyt merkkejä aiemmasta ihmistoiminnasta.

Kuva 11. Etualalla Sami Raninen kairaa maanäytettä. Taustalla Anne-Mari Liira tekee koepistoa. Taustalla näkyy Hautalan tilan päärakennus. Kuvattu koilliseen. Kuva: TT.

Todennäköisesti Pennalan kyläkeskuksesta ajan myötä levinnyt asutus on sijoittunut Pennalantien toisella puolella olevalle mäelle (jossa nykyään sijaitsee Mäkelän tila) sekä kyseisen pellon pohjoislaidalla (katso kuva 11) sijaitsevalle Hautalan tilalle.

TULOKSET

Inventointialueella ei tavattu uusia muinaisjäännöksiä. Vanhojen asuintonttien (Sulku, Uotila ja Knapila) osalta on syytä huomioida Museovirastossa valmisteilla oleva kaava-ohje, jossa käsitellään vanhojen kylänpaikkojen kaavamerkintöjä.

Sen mukaan edelleen asutuilla vanhoilla kylätonteilla vallitseva maankäyttö on sallittua. Kylätontit merkataan ilman erityisiä perusteita muinaisjäännösrekisteriin kulttuuriperintökohteiksi. Koekaivauksia tai -kairauksia käytössä olevilla vanhoilla kylätonteilla ei edellytetä. Muinaisjäännösstatuksen saavat vain autioituneet kylätontit tai sellaiset kohteet, joissa tontin autioitunut osa on selvästi tuoreemmasta rakennuskannasta erotettavissa.

Suunnitellun kevyen liikenteen väylän alueella ei havaittu merkkejä aiemmasta ihmistoiminnasta, mikä johtaisi muinaismuistolain edellyttämään suojelutoimenpiteisiin. Pennalan kyläkeskuksen alue on täysin uudella ajalla tapahtuneen maankäytön muokkaamaa.

Tyrämäen kaakkoislaidalta löydetyt kivrakenteet ovat syntyneet 1900-luvun jälkipuoliskolla, eivätkä ne näin ollen täytä suojeltavan rakenteen kriteerejä. Niiden säilyttäminen tulevaisuuteen kaavan ohjaavan vaikutuksen voimin jää vallitsevan tahtotilan varaan.

Lahdessa 25.9.2012

Hannu Takala

Teemu Tiainen

TIEDOKSI:

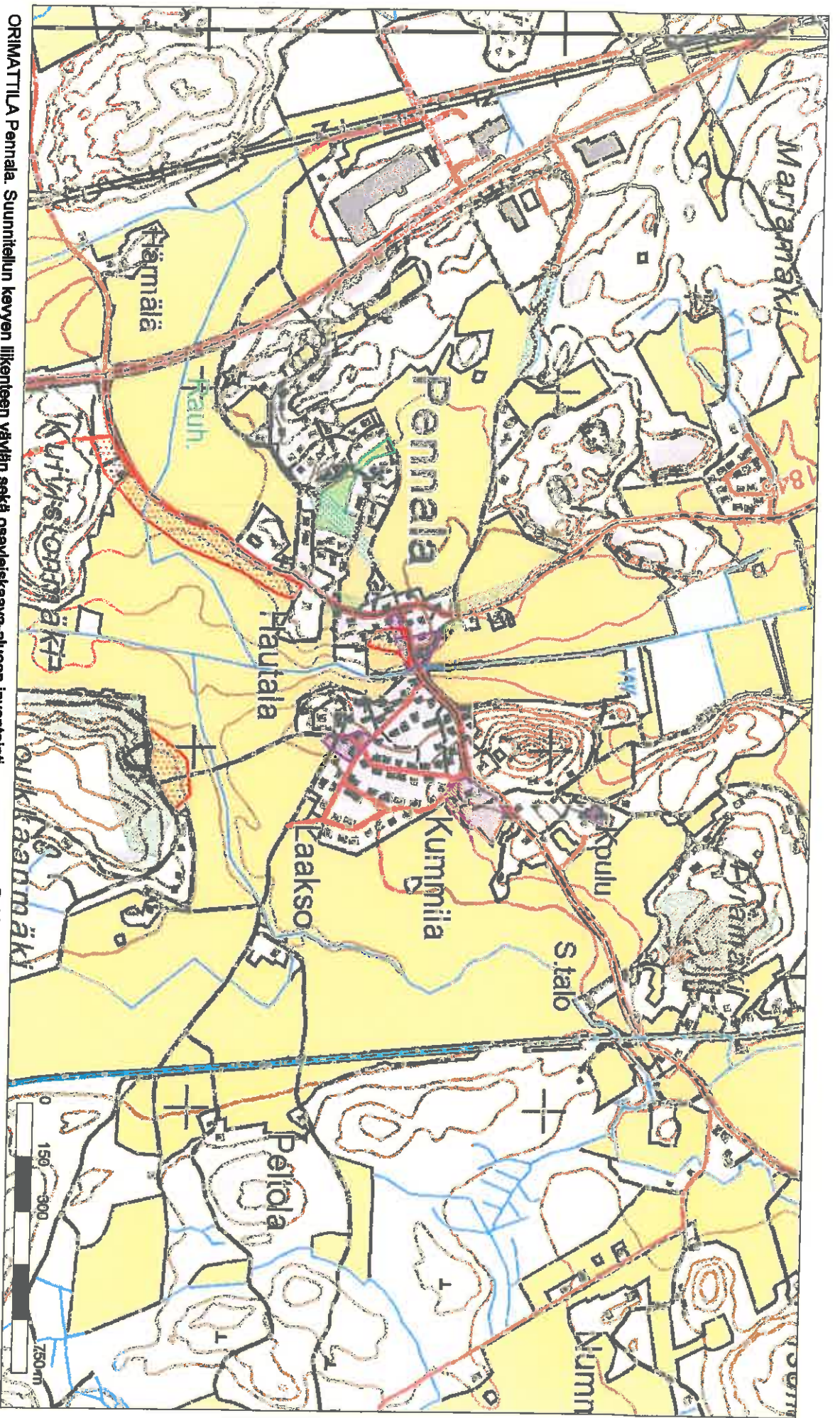
Museovirasto, Hämeenlinnan toimipiste
Orimattilan kaupunki
Ramboll Oy

LIITTEET:

Lähdekirjallisuus
Karttaliite

Lähdekirjallisuus:

- Kuninkaan kartasto Suomesta 1776- 1805. Tampere 1989
- Orimattilan Historia I. A. Penttilä, A. Narva ja E. Hämäläinen. Jyväskylä 1987.
- Orimattilan kaupunki – Pennalan osayleiskaavan Pennalan itäosaa koskevan kaavam muutoksen osallistumis- ja arviointisuunnitelma 2011-2013
- Porvoonjoen maisemainventointi – Maankäytön historian tutkimus. Hilla Tarjanne. Lahden kaupunginmuseo / Päijät-Hämeen maakuntamuseo 2001.
- Porvoonjoen yläjuoksun esihistoriallisia ja kulttuurihistoriallisia kohteita Lahden, Hollolan ja Orimattilan alueella. Antti Lahelma toim. Lahden kaupunginmuseo / Päijät-Hämeen maakuntamuseo 2002.
- Päijät-Hämeen rakennettu kulttuuriympäristö. Henrik Wagner. Päijät-Hämeen Liitto 2006.
- Taistelu Lahdesta 1918. Hannu Takala. Jyväskylä 1998.

ORIMATTILA Pennala. Suunnittelun kevyen liikenteen väylän sekä osajaiskaava-alueen inventointi.

Pohjakartta: Maanmittauslaitos 2012. Mittakaava 1:15 000.

Sulun, Uotilan ja Knaapijan talojen palkat, asemoituna vuoden 1782 kartan mukaan.

Koepistoin tutkittu alue.

Maastossa läpikäyty alue.

Vuoden 1782 kartan mukaisia teiden palkkoja. Tarkastettu maastossa.

Kiviäita.